

ALPÁRNÉ DR. SZÁLA ERZSÉBET

A TORKOS TESTVÉREK TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA TORKOS JUSTUS JÁNOS (1699-1770) ORVOS ÉS TORKOS JÓ- ZSEF (1710-1791) LELKÉSZ

Torkos Justus János és Torkos József a bibliafordító és énekköltő győri lelkésznek, az „Engesztelő áldozat” szerzőjének, Torkos Andrásnak a fiai.

Torkos Justus János 1799. decemberében született Győrött. Tanulmányait részben magántanulónaként végezte, majd 1711-től a besztercebányai gimnáziumba járt, akkor amikor ott Bél Mátyás volt az igazgató. Bél 1714-ben Pozsonyba ment, s ekkor tanítványa is követte tanárát. A pozsonyi líceumból ment azután a hallei egyetemre 1715-ben. Három év tanulmányi idő után, 1718-ban visszajött Besztercebányára Moller Károly Ottó gyógyszerárába, ahol gyógyszerészettel kezdett foglalkozni. 1720-ban ismét visszatért a hallei egyetemre, ahol az ars és az orvosi fakultásokat látogatta, majd 1724-ben megszerezte orvosdoktori oklevelét „Dissertatio inauguralis medica de febre petechiali” című diplomamunkájával.

Diplomájának megszerzése után hazatért, egy ideig nevelőtanárként működött, majd Pozsonyban és Győrött folytatott orvosi gyakorlatot. 1726-tól Komárom és Győr megyék tisztiorvosa volt. 1731-ben gróf Pálffy Miklós, az ország nádora választotta házi orvosának Pozsonyban. 1740-től 1770-ig, harminc éven át Pozsony városának főorvosaként működött.

Disszertációján kívül kilenc, nyomtatásban megjelent orvosi munkáját ismerjük, amelyek kivétel nélkül Pozsonyban jelentek meg 1745 és 1766 között. Úttörőként foglalkozott — mint munkái is tanúsítják — balneológiai és járványügyi kérdésekkel.

Torkos Justus János a 18. századi tudományszervezési kísérletekben is jelentős szerepet vállalt, amikor 1764. februárjától létrehozta a pozsonyi „Collegium medicum”-ot (Duka (Zólyomi) Norbert: Prvy pokus o zalozenie lekárskeho spolku v Bratislave. In: Z dejín vied a techniky na Slovensky IV. Bratislava, 1966. pp. 233-246.) Ez az orvoskollégium ugyanúgy magántársaság lett volna, mint a kevéssé ennek megalakulása előtt megszűnt „Pressburgische Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften”, amelynek szervezője és fő mozgatója Windisch Károly Gottlieb volt. (Windisch Károly Gottlieb polihisztor tudós, irodalmár, festő és rézmetsző, a hazai hírlapirodalom megteremtője, aki tudományos írásaiban a magyarországi történelmi, földrajzi, politikai viszonyokkal foglalkozott, közzétette Kempelen Farkashoz írt leveleit a sakkjátékról, s ugyanakkor a pozsonyi evangélikus gyülekezet számára ének- és imakönyvet is szerkesztett. Pozsony városának kapitányaként majd polgármestereként sokat fáradozott egy tudós társaság létrehozásán. Az olmtüzi, az altdorfi és az augsburgi tudós társaságok tagjává választották.)

A pozsonyi tudós társaság 1752-ben kezdte meg működését, amelynek — a statútumok első változata szerint — főleg a német nyelv ápolása volt a feladata, a későbbi törvények azonban a hazát illető tudományok művelését tűzték ki célul. A felolvasó estek előadói között találjuk

Kempelen Farkast, a pozsonyi harmincadhivatal ellenőrének fiát, Kastenholz és Skollanits pozsonyi orvosokat, evangélikus lelkészeket. A tudományos dolgozatok között több a felvilágosodás hatását tükrözte, hiszen a ránk maradt három ismert szöveg közül az egyik a soproni köszénről szól (Skollanits), a másik a Hell-féle selmeci bányagépről (Kempelen Farkas), a harmadik pedig Sicambriáról (Sautersheim Ignác). Az 1762 táján megszűnt Windisch-féle tudományos társaságot követte 1764. februárjától Torkos Collegium medicum-ja, amelybe a katolikus és az evangélikus felekezet orvosai egyaránt beléptek volna. A társaság Torkost választotta társelnökké Perbegg József Károly elnök mellé. A tagok sorában találhatjuk Schwarz János Mihályt, Segner János Andrást, Klement Mihályt, Kastenholz Honorius Vilmost, Balbus Józsefet, Pauer Sámuel. Sajnos, a csekély létszám és a felmerülő vallási problémák miatt ez a társaságalapítási kísérlet is csak terv maradt, s a pozsonyi Collegium medicum 1764-ben megszűnt.

Torkos Justus János — Bél Mátyás munkatársaként — részt vállalt a vármegyeiek leírásának munkálataiban is, amint azt Bél kéziratos hagyatékából sikerült megállapítania Szelestei N. Lászlónak. (Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp. 1984.)

Torkos Justus János készítette el — Pozsony városi physicus-aként a helytartótanács megbízásából a „Taxa pharmaceutica Poseniensis”-t 1745-ben, amelyet az első hazai orvosi-gyógyszerészeti szabályzatként tartunk számon. (Magyar-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek IV. Bp. 1940. pp: 131-133.)

A pietista bibliafordító Torkos András másik fia, József szintén Győrött született (1710. okt. 30.), ott végezte alsófokú iskoláit, majd — bátyjához hasonlóan — Besztercebányára került gimnáziumba. 1732-ben iratkozott be a wittenbergi egyetemre, ahol 1736. áprilisában magisterré avatták. Már tanulmányai során sokat foglalkozott — a teológia mellett — a matematika és a fizika tudományával. Elsősorban azonban teológus volt, aki a pietista tanok szellemében támogatta és segítette atyja úttörő bibliafordítói munkáját. Az atyja által 1736-ban elkészült magyar nyelvű pietista Újszövetség-fordításhoz ő írt nagy tudományos felkészültséggel, latin, görög és héber idézetekkel terjedelmes előszót. Torkos József ekkor huszonhat éves volt.

A győri gyülekezet 1737-ben hívta meg nagyrabecsült lelkészének tehetséges fiát káplánnak, az iskolának pedig ugyanakkor konrektora, majd hamarosan rektora lett. Ezekben az években volt Torkos József tanítványa Kuzmics Izidor, a vend biblia későbbi fordítója. Torkos újra nyomatta a pietista, evangélikus énekeskönyvet is, az „Új Zengedező Mennyei Kar”-t.

Torkos József ezekben az esztendőekben munkatársa volt a Győrött megjelenő „Titulare Calendarium” című latin naptárnak, valamint számos cikket írt. Értekezett a tüzesvaspróbákról (1744), a magyar uralkodókról (1745), a szétszóródott magyarságról (1747), a limes mentén található római síremlékekről (1748). A sebészet kézikönyvét (Manuale chirurgicum) 1741-ben lefordította magyar nyelvre, s még ugyanebben az évben írt egy biológiai tanulmányt is „A növényi élet fejlődése és kimúlása” címmel.

Az 1749. március 10-én kelt rendelet megszüntette a győri gyülekezet vallásgyakorlatát, arra hivatkozva, hogy az 1681-es országgyűlés határozatai szerint Győr csak mint végvár kapott vallásszabadságot, ez a szerepe pedig már megszűnt. Ekkor Torkos József is a számkivetettek, az exulánsok sorsára jutott. Ekkor a soproni gyülekezet hívja meg, s hat hét múlva, 1749. április 22-én megválasztották őt rendes lelkésznek. Ettől kezdve haláláig, 35 éven keresztül a soproni evangélikusok kedvelt papja, aki lelkészársával, Oertel János Gottfrieddal együtt évtizedeken át fáradozott a gyülekezet és az iskola felvirágoztatásán. Ő volt úgy a soproni, mint a vadosfai és a nemeskéri diákoknak a gyóntatóatyja, aki a külföldi egyetemre készülő peregrinusai számára az ajánló leveleket is rendszeresen írta.

„Carissime, discas, ferream adhibe diligentiam et confidas Deo” — „Kedves fiam, tanulj, fejts ki vasszorgalmat és bízál Istenben!” — engedte útjára Beliczai Jónást 1785-ben. (Kis János: Emlékeim. p. 386.)

Lelkészi teendői mellett Torkos József a tudományok terén is szorgalmas munkát végzett. Már wittenbergi tanulmányai idején is különös gondot fordított a matematikára és a fizikára. Ő is, mint a kor más polihisztor tudósai, foglalkozott történelemmel, költészettel, régészettel és a természettudományokkal is. Tanulmányt írt a méhek viaszkészítményéről (Der wahre Ursprung des Bienenwachses. Oedenburg, 1776). Értékes kagylógyűjteménye volt, és fizikai műszereket is készített, gyűjtött. Fizikai műszerei között találunk légszivattyút és üvegköszörülő készüléket optikai műszerek előállítására. Tudományos munkásságát természettudományos társaságok is elismerték, amikor a felsőlausitzi, az alsóausztiai és a berlini társaságok

tagjukká választották Torkos Józsefet. (Payr Sándor: M. Torkos József. = Képes Luther-Naptár. XIX. évf. 1931. pp: 138-144.)

A Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára őrzi a Torkos-könyvtár kéziratos katalógusát, amely 997 művet sorol fel. A könyvvanyag elsősorban az orvos Torkos Justus János és a polihisztor, természettudományokkal is foglalkozó lelkész, Torkos József könyvtárát katalogizálja. A művek között találunk történeti, jogtudományi, politikatudományi, nyelv- és irodalomtudományi, numizmatikai, orvosi, gyógyszerészeti, matematikai, geometriai, fizikai, csillagászati, kémiai és földrajzi munkákat. Az egyes tudományok szerinti csoportosítás alapján a Torkos könyvtár anyagának több, mint a felét az orvosi, a fizikai és kémiai tárgyú munkák teszik ki. A könyvtár anyagának részletes tartalmi áttekintése, feldolgozása a katalógus alapján folyamatban van, ám hosszabb kutatómunkát igényel.

(E bemutatott két tudós hagyatéka, a könyvtár, a kagyló- és műszergyűjtemény az idők folyamán szétszóródott. Egy-egy darabja, a könyvtár egyes példányai a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceum könyvtárában, a Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltárában és Múzeumában láthatók.)